

**ФОРМУВАННЯ ДИДАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО
ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ**

*Білоус Олена Сергіївна
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки
Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет», м. Кривий Ріг*

Постановка проблеми. Сьогодні для здійснення варіативного, задовольняючого повністю соціальні потреби навчання необхідний новий викладач, який володіє сучасними дидактичними ціннісними орієнтаціями, потребою в здійсненні повноцінної професійно-педагогічної діяльності, викладач, який володіє технологіями навчання, виховання й розвитку, використання нових методів педагогічної взаємодії у навчальному процесі, що представляє широке поле інтелектуальних, творчих можливостей для особистісної самореалізації студентів. Такий підхід вимагає уваги до розробки проблеми формування дидактичної культури викладачів вищої школи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У філософських, психологічних та педагогічних дослідженнях накопичено теоретичні положення та практичний досвід, який є підґрунтям для розробки проблеми формування дидактичної культури майбутнього викладача. У загальнотеоретичних працях досліджуються основи розвитку професійної культури (Н. Крилова, Т. Саломатова, О. Смирнова та ін.); висвітлюються загальні питання проблеми формування особистості вчителя (О. Дубасенюк, М. Євтух, Н. Кичук, Л. Кондрашова, М. Лазарєв, А. Мудрик, В. Семиченко, С. Сисоєва, В. Сластьонін, Л. Спирін, Н. Тарасевич, А. Щербаков, Т. Яценко та інші вчені).

Вчені О. Барабанщикова, Є. Бондаревська, М. Букач, О. Гармаш, В. Гриньов, В. Зелюк, Т. Іванова, І. Ісаєв, С. Муцинов, О. Рудницька в своїх дослідженнях безпосередньо розглядають проблему

формування педагогічної культури, однією із складових якої є дидактична культура.

Теоретичним підґрунтям для формування дидактичної культури майбутнього викладача слугують дослідження, які розкривають різні аспекти загальнодидактичної підготовки педагога (А. Алексюк, Ю. Бабанський, М. Данилов, Н. Кузьміна, Б. Єсипов, В. Загвязинський, Г. Ільїна, В. Лозова, В. Онищук, В. Паламарчук, П. Підкасистий, П. Підласий, О. Савченко, М. Скаткін, Н. Фат'янова, Г. Щукіна та ін.); формування дидактичних умінь (О. Абдуліна, В. Паламарчук, Л. Спірін, Т. Шайденкова, А. Щербаков), розвиток дидактичних здібностей (Є. Балбасова, І. Гоноболін, Н. Левітов, В. Крутецький та ін.) та творчого мислення педагога (А. Брушлинський, В. Дружинін, В. Кан-Калік, Ю. Кулюткін, Н. Менчинська, М. Нікандров, С. Рубінштейн, Н. Талізїна та ін.). Дидактична підготовка педагога вимагає застосування інноваційних освітніх систем, інноваційних технологій, яким приділено увагу в працях Н. Горбунової, В. Ляудіс, Н. Мальцевої, О. Пехоти, Л. Подимової, М. Поташніка, С. Полякова, В. Сластьонїна, Т. Шамової та ін.

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності дидактичної культури як важливої складової професійно-педагогічної культури майбутніх викладачів вищої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вища школа сьогодні забезпечує якісно новий рівень підготовки педагогічних кадрів, вирішує проблему гуманізації й гуманітаризації освіти. Разом з тим, як відзначають І. Ф. Ісаєв і Н. Л. Шеховська, «інноваційний характер освіти вимагає послідовної реалізації концепції безперервності освіти й удосконалювання професійної майстерності викладачів» [3, С.18].

Важливе місце в цьому процесі займає дидактична культура викладача як важлива складова його професійно-педагогічної культури,

яка дозволяє ефективно здійснювати професійну діяльність у нових педагогічних умовах.

Особливу значущість ця проблема здобуває в умовах сучасної вищої школи, яка покликана забезпечувати здатність студентів до саморозвитку й підготовлювати конкурентоспроможних фахівців. Для цього необхідно не тільки й не стільки вдосконалювати методику викладання, скільки виходити на рівень дидактичної культуротворчості й формування педагогічних технологій. Це вимагає переходу професійно-педагогічної діяльності на новий рівень: формування дидактичної культури викладача ВНЗ як інтегральної якості особистості, що забезпечує продуктивну дидактичну діяльність.

Проведений аналіз психолого-педагогічних досліджень виявив істотну проблему у визначенні дидактичної культури й трактуванні її компонентів. Ряд дослідників (Ю. Азаров, В. Рябцев) фактично ототожнюють поняття «педагогічна майстерність», «педагогічна техніка» і «дидактична культура», хоча, на наш погляд, їх можна тільки співвідносити, але ніяк не ототожнювати.

Так, Н. Кузьміна визначає майстерність як вищий рівень педагогічної діяльності, яка проявляється в тім, що у відведений час педагог досягає оптимальних результатів. І. Зязюн сутність педагогічної майстерності вбачає у тих якостях особистості педагога, які забезпечують успішність педагогічної діяльності й високий рівень її самоорганізації. А. Щербаков пише, що педагогічна майстерність – це синтез наукових знань, умінь, навичок, методичного мистецтва й особистісних якостей педагога, це вираження всієї сукупності психічних властивостей особистості педагога. Спираючись на теоретичний підхід Б. Ананьєва, ми вважаємо, що суб'єктивні компоненти – педагогічна свідомість і дидактична діяльність – перебувають у діалектичному взаємозв'язку з

дидактичною культурою.

Вивчення й аналіз наукової літератури дозволяє говорити про різні думки щодо визначення сутності понять «дидактична культура». Розглядаючи дидактичну культуру викладача як фактор підвищення якості освіти у ВНЗ, ми виходимо з теоретичного підходу професора І. Ф. Ісаєва, який ввів у науковий обіг сам термін «дидактична культура». Він зазначає, що навчальна функція, у її сучасному розумінні, реалізується в дидактичному, технологічному і методичному видах педагогічної культури [2, С.119–120]. Відповідно до цього підходу дидактична культура структурно входить у технологічний компонент, а по функціональній ознаці відноситься до навчального компоненту професійно-педагогічної культури.

Отже, дидактична культура – це культура навчання, культура професійно-педагогічної діяльності, спрямованої на освіту й розвиток особистості. Дидактична культура викладача вищої школи – це інтегральна якість особистості педагога, яка визначає ефективну діяльність з формування професійної культури майбутнього фахівця й сприяє створенню й освоєнню викладачем нових педагогічних цінностей і технологій, саморозвитку особистості викладача і його дидактичної культуротворчості.

Педагогічна культура формується в процесі професійної діяльності викладача та розглядається як діалектична інтегрована єдність педагогічних цінностей: цінностей-цілей, цінностей-мотивів, цінностей-знань; технологічних цінностей; цінностей-властивостей; цінностей-відношень (І. Ф. Ісаєв). Взаємодія цих педагогічних цінностей у системі дидактичної культури створює умови, з одного боку, для особистісного самовизначення, самореалізації й саморозвитку викладача. З іншого боку, вона дозволяє реалізувати можливості особистості, яка навчається, побудувавши дидактичну діяльність із урахуванням їх реальної освітньої перспективи й

оптимізуючи наявні дидактичні умови.

В. Й. Гриньов розглядає дидактичну культуру як інтегроване особистісне утворення, що зумовлює ефективність навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів навчання, сприяє створенню й освоєнню студентом педагогічних цінностей і технологій, стимулює його до саморозвитку й творчості [1, С.7-10].

На основі аналізу досягнень педагогічної науки виявлені різні підходи у визначенні суттєвих ознак та характеристик дидактичної культури. У структурі дидактичної культури на основі теоретичного підходу І. Ф. Ісаєва виокремлюють наступні структурні компоненти:

1. Мотиваційно-ціннісний (система педагогічних цінностей, орієнтацій і переконань, включених у цілісний педагогічний процес; гуманістична особистісна позиція; мотивація на інноваційно-дидактичну діяльність; сучасне педагогічне мислення). Суб'єктивне сприйняття (і присвоєння) педагогічних цінностей визначається багатством особистості педагога, його науково-педагогічною кваліфікацією, педагогічним стажем, розвиненим педагогічним мисленням, наявністю особистої педагогічної системи й відбиває, таким чином, внутрішній мир, створюючи систему ціннісних орієнтацій. На цій основі у свідомості формується «Я – професійне» як сукупність цілей, ідей, установок, що коректують індивідуальний педагогічний досвід [2, С. 41]. Ця особистісна позиція, «Я – професійне», є, на наш погляд, головним – системоутворюючим – компонентом дидактичної культури;

2. Інноваційно-технологічний (професійна компетентність, способи й методи професійної діяльності; індивідуальний стиль професійної діяльності);

3. Індивідуально-творчий – розкриває креативні механізми оволодіння дидактичною культурою і її втілення в діяльності як творчого акту [2, С. 41].

В. Й. Гриньов зміст дидактичної культури розглядає як діалектичну єдність особистісно-мотиваційного, дидактико-компетентнісного та аналітико-рефлексивного модулів, тобто складових дидактичної культури, котрі, у свою чергу, мають певні компоненти. Особистісно-мотиваційний модуль включає мотиваційний компонент, який передбачає сукупність ціннісних орієнтацій, дидактичних установок, мотивів дидактичної діяльності та дидактичної спрямованості. Особистісно-мотиваційний модуль передбачає сформованість властивостей особистості, що забезпечують креативність дидактичної діяльності (активність суб'єкта, здатність до високопродуктивного здійснення інноваційної дидактичної діяльності: прийняття варіативних рішень, незалежність суджень, розвиненість фантазії та уявлень, здатність відмовлятися від стереотипів у дидактичній діяльності, переборювати інерцію мислення, критичність мислення, здатність до оцінних суджень тощо). Системоутворюючим елементом цього модулю є індивідуальний стиль дидактичної діяльності та спілкування майбутнього педагога [1, С.7-10].

Дидактико-компетентнісний модуль включає в себе сукупність прийомів, способів здійснення навчання та вирішення дидактичних завдань, до яких слід віднести знаннями й уміннями для варіативної організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, щоб забезпечити дидактичну компетентність майбутнього педагога, його готовність до дидактичної діяльності. Дидактична компетентність учителя виявляється через дидактичні уміння, які засновані на теоретичних знаннях і спрямовані на вирішення педагогічних завдань. Відповідно до функцій і етапів дидактичного процесу визначено такі групи дидактичних умінь: інтелектуальні, дидактичні, цілепокладання, діагностичні, проектувальні, прогностичні, організаційні, комунікативні.

Аналітико-рефлексивний модуль передбачає аналіз і самоаналіз результатів дидактичної діяльності. Системоутворюючим його елементом є педагогічна рефлексія особистості, котра визначає ставлення студента до самого себе як до суб'єкта дидактичної діяльності, передбачення себе в педагогічній ситуації, здібність порівнювати, співставляти власне бачення себе з оцінками інших учасників взаємодії, що допомагає студентові усвідомити те, яким він є в дійсності, як сприймається і оцінюється іншими людьми [1, С.8-10].

Отже, процес формування дидактичної культури майбутніх викладачів вищої школи ми розуміємо як діяльність, спрямовану на зміни в мотивах, знаннях, уміннях, властивостях і здібностях, активне якісне перетворення майбутнім педагогом свого внутрішнього світу, що призводить до зміни способів життєдіяльності, постійного аналізу та самоаналізу діяльності, самовдосконалення, розвитку ціннісного ставлення до дидактичної діяльності, компетентнісної дидактичної готовності.

Дидактична культура викладача вищої школи заснована на професійній компетентності, гуманістичній особистісній позиції, системі ціннісних орієнтацій і переконань, сучасному педагогічному мисленні, розвинених креативних здібностях і спрямована на саморозвиток професійно-педагогічної культури викладача й розвиток особистості, яка навчається. Це – культура навчання, що проявляється викладачем в інноваційно-дидактичній діяльності, системна якість, спрямована на освіту й розвиток особистості, яка навчається, максимальну реалізацію їхніх потенційних можливостей в умовах ВНЗ.

Дидактична культура викладача вищої школи, будучи інваріантною характеристикою професійно-педагогічної культури й діяльності, має наступні характерні риси: самообґрунтування

педагогом своїх дій, самореалізація на основі внутрішньої професійної мотивації; цілепокладання на основі авторської моделі освіти; спільне зі студентами наділення смислом елементів змісту освіти; внесення авторських елементів у зміст освіти; постійна рефлексія своєї особистісної й професійної поведінки; прийняття або відкидання форм діяльності й спілкування з позиції свого педагогічного ідеалу; орієнтація на діалог і самозміну в процесі педагогічного спілкування.

Визначаючи своєрідність досліджуваного феномена, ми вважаємо, що дидактична культура викладача вищої школи – це ще й творча самореалізація його особистості в різноманітних видах дидактичної діяльності й педагогічного спілкування, спрямована на реалізацію освітніх програм підвищеного рівня в системі вищої професійної освіти, на освоєння й створення педагогічних цінностей і технологій, саморозвиток і самовдосконалення.

Позитивна динаміка рівня дидактичної культури поєднана з виявленням потреби майбутніх педагогів в особистісно-професійному зростанні, нестандартному виконанні навчальних завдань, їхньому стійкому інтересі до саморозвитку, самовдосконалення й професійного самоствердження.

Професійно-педагогічна підготовка майбутніх педагогів та динаміка рівня їхньої дидактичної культури в позитивний бік перебуває в безпосередньому зв'язку і взаємозумовленості. Досягнення позитивних результатів можливе в тому випадку, якщо майбутній фахівець у навчальній роботі може знайти себе, виразити своє „Я”, досягти професійного й особистого успіху.

Професійно-педагогічна підготовка майбутніх викладачів повинна бути орієнтована на особистість студента й поєднувати в собі такі компоненти:

- особистісно-гуманітарну орієнтацію завдань, змісту і

способів організації навчальної роботи;

➤ системне бачення студентами професійно-педагогічної діяльності;

➤ спрямованість усіх дидактичних засобів на розвиток професійно-педагогічних здібностей і творчого стилю діяльності майбутніх викладачів;

➤ впровадження в освітній процес педагогічного моніторингу і своєчасне діагностування рівня виявлення дидактичної культури студентів.

Отже, дидактична культура викладача вищої школи корелює з формуванням загальної й професійної культури майбутнього фахівця, а становлення дидактичної культури є сутністю професійного становлення, саморозвитку й самовдосконалення викладача.

Висновки. Проведене дослідження не вичерпує дану проблему. Особливо перспективним може бути її подальше вивчення з точки зору формування дидактичної культури викладачів вищих навчальних закладів у світлі вимог Болонського процесу.

Резюме. В статті розглядається проблема формування дидактичної культури майбутніх викладачів. Визначено сутність дидактичної культури майбутнього викладача як компонента професійно-педагогічної культури, її зміст і структуру. **Ключові слова:** педагогічна майстерність, дидактична культура, професійно-педагогічна культура, дидактична діяльність, дидактична підготовка.

Резюме. В статье рассматривается проблема формирования дидактической культуры будущих преподавателей. Раскрывается сущность дидактической культуры будущего педагога как компонент профессионально-педагогической культуры, ее содержание и структура. **Ключевые слова:** педагогическое мастерство, дидактическая культура, профессионально-педагогическая культура, дидактическая деятельность, дидактическая подготовка.

Summary. The problem of the formation of future teachers' didactic culture is examined . The essence of didactic culture of the future teacher as a component of professional and pedagogical culture, its content and structure is discovered.

Keywords: teaching skills, didactic culture, teaching culture, professional and pedagogical culture, didactic activities, didactic training.

Література

1. Гриньов В. Й. Формування дидактичної культури майбутнього вчителя: автореф. на здобуття наук. ступеня канд.. пед.. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. Й. Гриньов. – Х., 2003. – 20с.

2. Исаев И. Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы / И. Ф. Исаев. – М., Белгород, 1993. – 219 с.

3. Исаев И. Ф. Колледж как инновационное образовательное учреждение: опыт исследования профессионально – педагогической культуры / И. Ф. Исаев, Н. Л. Шеховская. – Белгород, 1997. – 144 с.

4. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе / Под ред. В. А. Сластенина. – М.: Педагогическое общество России, 2005. – 192 с.

5. Фатьянова Н. М. Формирование дидактической культуры учителя многопрофильной гимназии : Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Наталья Митрофановна Фатьянова. – Белгород, 1999. – 247с.